

VÝVOJ PŘIROZENÉHO A MIGRAČNÍHO PŘÍRŮSTKU V OBCÍCH MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE V LETECH 1992 AŽ 2001¹

Ivan Šotkovský, Lubor Tvrdý

The Development of the Natural and Migration Increase in Moravian-Silesian Municipalities between 1992 and 2001

The significant changes in spatial behaviour of the population have happened during last decade especially in the evaluation of reproduction and migration behaviour. The spatial deconcentration accompanied above all by deurbanisation and suburbanisation processes changes considerably the pattern of settlement. Based on the ten years analysis in 1992-2001 the paper deals with new trends in changes of natural and mechanical movement of population within Moravia-Silesia region. The result is the classification municipality according to the above-mentioned processes

Základní prostorové charakteristiky kraje

Prostorové chování obyvatel Moravskoslezského kraje (MSK) má dvě základní roviny, které jsou podrobeny následující analýze. Jednou z nich je posouzení sídelní hierarchie, kde primární prostorovou jednotkou jsou jednotlivé obce. Druhou rovinou je hodnocení vývoje vitálních znaků a migračního chování trvale bydlicího obyvatelstva v těchto obcích. Ačkoli takto nazvaný územní samosprávný celek s přiznanou právní subjektivitou oficiálně začal fungovat od 1. ledna roku 2000, bylo provedeno územní sjednocení z pohledu současné rozlohy kraje (necelých 5 555 km²) až k roku 1992

Tab. č. 1: Vývoj počtu obcí Moravskoslezského kraje v letech 1992 až 2001 dle velikostní struktury.

Velikostní skup. obcí podle počtu obyvatel	Rok									
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
do 199	14	14	15	16	13	13	15	14	13	13
200 - 499	59	63	62	60	63	63	62	62	63	63
500 - 999	73	71	73	74	75	75	77	77	75	78
1 000 - 1 999	70	73	74	75	75	75	76	76	79	77
2 000 - 4 999	37	37	39	40	40	39	38	40	39	40
5 000 - 9 999	14	14	15	15	15	16	16	15	16	15
10 000 - 19 999	5	5	4	4	4	4	4	4	4	4
20 000 - 49 999	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
50 000 - 99 999	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
100 000 a více	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Celkem	284	289	294	296	297	297	300	300	301	302

Zdroj: ČSU - Běžná evidence přirozené měny a migrace.

Pozn.: Zařazení obcí do velikostní kategorie dle počtu obyvatel k 1.7. uvedeného roku.

Během sledovaných deseti let došlo rovněž ke změnám počtu obcí uvnitř kraje. Rozhodujícím trendem bylo osamostatňování některých dřívějších tzv. částí obcí a jen výjimečně došlo k procesu opačnému, to znamená ke slučování. V roce 1992 bylo obcí celkem 284 a v roce 2001 již 302 (viz tab. č. 1). Vzhledem k tomu, že nejčastějším případem bylo osamostatňování obcí v nejmenší velikostní kategorii (do 199 obyvatel), nebylo potřebné tyto skutečnosti z pohledu územních pohybů zapracovávat. Změny celkového populačního chování obyvatelstva Moravskoslezského kraje ve sledovaném období jsou vyjádřené prostřednictvím vývoje základních měř přirozené

¹ Příspěvek byl zpracován v rámci výzkumného záměru MSM 275100015 s názvem „Analýza a modelování adaptačních procesů průmyslových regionů v kontextu integrace do EU a vytváření euroregionů“, konkrétně v dílčím úkole 1/1 „Ekonomické, ekologické a sociální aspekty transformačních procesů průmyslových regionů v integrující Evropě“.

reprodukce a migrace. Na počátku sledovaného období byl počet obyvatel 1 286 730 (tzv. střední stav obyvatelstva, což je počet obyvatel k 1. 7. daného roku) a na jeho konci 1 268 603.

U každého okresu je odlišná sídelní hierarchie. Nicméně se ukázalo, že okresy Frýdek-Místek, Nový Jičín, Opava a Karviná mají podobnou sídelní strukturu. Specifickým případem zůstává městský okres Ostrava. Pouze u okresu Bruntál se zřetelně projevila odlišnost sídelní hierarchie, která je dána zejména výrazně rozsáhlejším zastoupením obcí s velikostí do 499 obyvatel (tzn. četnost zastoupení přes 53 % v roce 2001). Ostatní území vykazuje četnost zastoupení obcí v těchto nejmenších velikostních kategoriích pouhých 16 % s tím, že nejčetnější jsou kategorie od 500 do 5 000 obyvatel (celkově téměř 72 %).

Data, ukazatelé a metoda klasifikace obcí

Procesy natality, mortality a migrace² jsou v našem státě metodicky velice kvalitně zpracovány a jsou k dispozici na úrovni obcí v dlouhém časovém období. V této studii jsou použita data z běžné evidence přirozené měny a migrace, které na území našeho státu zajišťuje Český statistický úřad. Z těchto dat jsou zkonstruovány ukazatelé měřící výše uvedené procesy, kterými jsou hrubé míry přirozeného přírůstku (*hmpp*), migračního salda (*hmms*) a celkového přírůstku populace (*hmcpp*). (Šotkovský-Tvrđý, 2002)

Klasifikace obcí je založena na konceptu homogenity, tzn., že se hledají obce s vysokým stupněm vzájemné uniformity charakteru demografického vývoje. Opomíjíme zde jejich prostorové vazby včetně hierarchického uspořádání center. Metody klasifikace předpokládají nediferencovaný abstraktní prostor popsany vybranými ukazateli *hmpp* a *hmms*, ve kterém jsou obce umístěny. Klasifikační systém byl navržen jako vícerozměrný a dynamický, tzn., že je vytvořen najednou pro oba vybrané ukazatele a zohledňuje jejich vývoj v čase. Jelikož obě míry jsou ve stejných jednotkách, nebylo nutné provádět jejich standardizaci. V takto navrženém klasifikačním systému je zohledněn vliv výše uvedených ukazatelů na hrubou míru celkového přírůstku. Pro navržení klasifikačního systému byla použita metoda K-means³. Výpočty se prováděly prostřednictvím statistického programu SPSS ver. 11.5.

Hodnocení celkového populačního přírůstku Moravskoslezského kraje

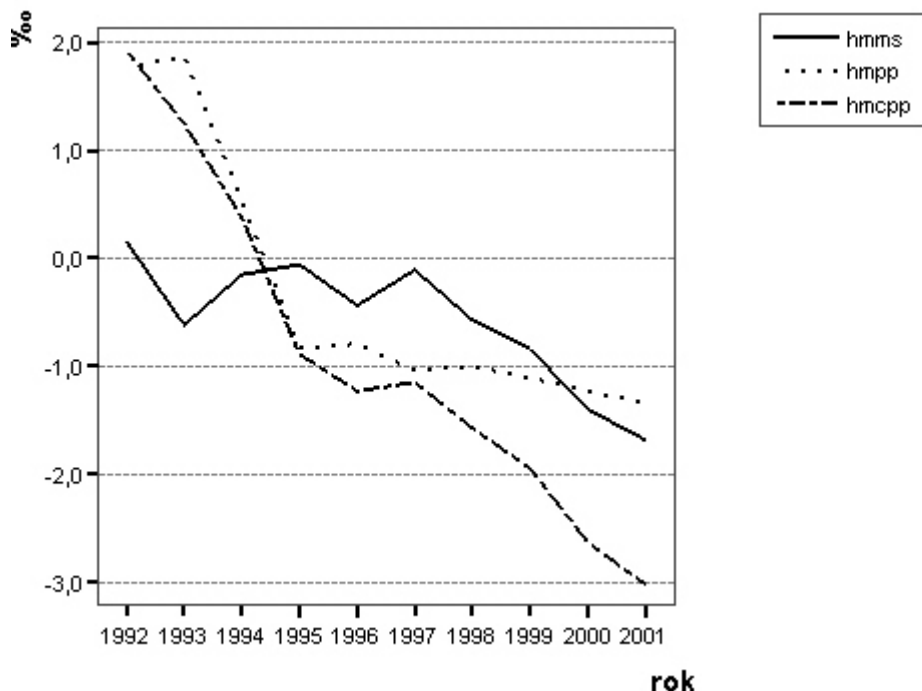
To, že se kraj propadnul k záporným hodnotám hrubé míry celkového populačního přírůstku během roku 1995 bylo způsobeno především výrazným poklesem porodnosti, který na úrovni celého státu započal už v 80. letech minulého století. Na úrovni ČR se tak ukazatel *hmpp* dostal pod hodnotu 1 ‰ v roce 1983 a od roku 1994 se trvale pohybuje v intervalu záporných čísel od -1 ‰ do -2 ‰. U Moravskoslezského kraje padá pod úroveň 1 ‰ až v roce 1994, ale v záporných číslech se pohybuje již od následujícího roku 1995. Opoždění trendů u kraje je s největší pravděpodobností zapříčiněno ještě příznivějším věkovým složením jako odraz událostí z let 1950 až 1970, kdy se do kraje přistěhovalo mnoho mladých začínajících rodin. Už od roku 1996 jsou však hodnoty *hrubé míry celkového úbytku populace* kraje vyšší než průměr státu, avšak v posledním statisticky vyhodnoceném roce je rozdíl již jenom 0,5 ‰. Tento ne příliš velký rozdíl je způsoben především u kraje dosahovaných vyšších záporných hodnot migračního salda. Stát byl ke konci roku 2000 stále migračně ziskový, ale jak vyplývá z pohledu na graf č. 1 je Moravskoslezský kraj migračně ztrátovým (ale to již od druhé poloviny 70. let) při pozvolném prohlubování negativní tendence od roku 1998. Tento trend je rovněž něco zcela nového za posledních sto let a opět dělá z kraje oblast s velice **výraznými a složitými demosociálními projevy**, které právě z těchto důvodů velice rychle

² Migrací je v tomto článku míněn proces stěhování mimo hranice původní obce, který je doprovázen změnou místa trvalého bydliště.

³ Metoda K-means (*K-Means Cluster Analysis*) navrhuje klasifikační systém pro předem zadaný počet tříd. Metoda je založena na realokačních iteracích. Optimalizačním kritériem je minimalizovat součet čtverců vzdáleností mezi objekty ve shluku a centroidy. *Centroidem* je zde míněn aritmetický průměr všech objektů v daném shluku. Nevýhodou této metody je určitá nestabilita klasifikačního systému způsobená citlivostí na extrémní a odlehle hodnoty, proto byla provedena níže popsaná stabilizace deskriptorů.

a hluboko ovlivňují demosiální chování celé české populace. Vždyť jde o váhu 12 % z celkové desetimilionové populace České republiky.

Graf č. 1: Populační vývoj Moravskoslezského kraje.

Až do roku 1994 platilo, že se na zahájeném zřejmě dlouhodobém poklesu celkového přírůstku obyvatelstva Moravskoslezského kraje nejvýrazněji podílel nově nastartovaný pokles přirozené měny od počátku 90. let dvacátého století. Výraznější akcelerace úbytku populace však nastává od roku 1997, kdy ke zpomalující se tendenci negativního vývoje přirozené měny přistupuje trend prohlubování záporného vývoje migračního salda. A právě hodnota tohoto ukazatele začíná mít v ukazateli *hmcpp* od roku 2000 větší váhu.

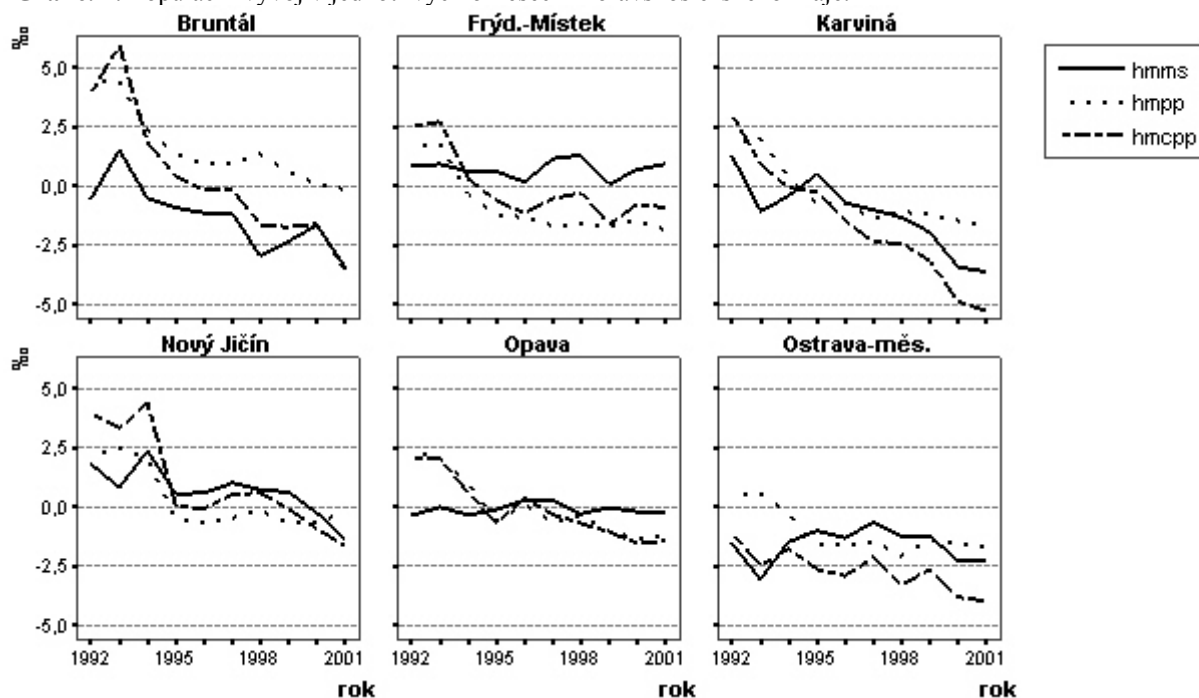
Hodnocení změny populační velikosti okresů Moravskoslezského kraje

Detailnější prostorové poznatky o výše zmíněných projevech poskytují rozborů na řádovostní úrovni samotných okresů či obcí kraje. Ačkoli již v úvodu byla zmíněna značná odlišnost okresu Bruntál od ostatních okresů a specifitější postavení Ostravy, je desetiletý trend u ukazatele přirozeného přírůstku shodný. Od roku 1992, kdy se u Bruntálu přiblížil úrovni 4,5 ‰ a u ostatních okresů se pohyboval v intervalu od 0,5 do 2,0 ‰, se v roce 2001 pohyboval už mezi -0,1 ‰ a -1,9 ‰. Je tedy zřejmé, že po celou dekádu přirozená měna nejen klesala, ale od roku 1995 se s výjimkou bruntálského okresu propadla k záporným hodnotám. Bruntál záporných hodnot dosáhl s několikaletým zpožděním až v roce 2001. U migračního chování je situace odlišná. Především jde o okres Frýdek-Místek, který jako jediný byl v tomto časovém horizontu vždy imigračním prostorem. Okolo nulové hodnoty hrubé míry migračního salda se ještě nachází okres Opava. Ostatní okresy můžeme označit za emigrační.

Je tedy zřejmé, že výsledná hodnota hrubé míry celkového přírůstku populace je za posledních deset let v Moravskoslezském kraji ovlivněna především migračním chováním obyvatelstva. Proto také nejhorších hodnot *hmcpp* bylo v posledním sledovaném roce (rok 2001) dosaženo u Karviné (-5,3 ‰), Ostravy (4,0 ‰) a Bruntálu (-3,6 ‰).

Nejméně negativně postižen přirozeným a migračním chováním obyvatel byl ve stejném roce okres Frýdek-Místek, kde *hmcpp* nepřekročila -1 ‰ a kde jako u jediného okresu kraje byla hodnota *hmms* kladná a to po celé sledované období (graf č. 2).

Graf č. 2: Populační vývoj v jednotlivých okresech Moravskoslezského kraje.

Na okresní úrovni je absolutně nejsložitější a nejzávažnější situace v okrese Karviná a to právě s ohledem na nárůst počtu vystěhovalých osob již od roku 1995. Za relativně stabilní můžeme označit reprodukční a migrační chování v okresech Nový Jičín a Opava. I zde se míry přirozené reprodukce a migrace v polovině 90. let minulého století přiblížily k nulovým hodnotám, kolem kterých v následujících letech oscilovaly.

Hodnocení populačního vývoje podle jednotlivých obcí Moravskoslezského kraje

Přibližně 300 obcí kraje bylo rozděleno do velikostních skupin obcí z důvodu lepšího rozpoznávání jejich přitažlivosti měřené populačním růstem obce. Velikostních kategorií je celkem deset (tab. č. 2). V největší velikostní kategorii je pouze jedna obec, kterou je administrativně správní centrum kraje město Ostrava. Jeho populační váha ve sledovaném období nadále mírně klesá, což obecně platí rovněž pro velikostní kategorie nad 10 tisíc obyvatel. Za relativně populačně stabilní v našem střednědobém pohledu můžeme považovat obce, které mají nejméně 500 trvale bydlících obyvatel a maximálně se přibližují hranici 10 tisíc obyvatel. Za nejpřitažlivější se potom ukazují obce, kde se populační velikost pohybuje mezi 1 000 až 9 999 obyvateli.

Tab. č. 2: Vývoj počtu obyvatel v jednotlivých velikostních kategoriích obcí MSK (v %).

Velikostní skup. obcí podle počtu obyvatel	Rok										Celkem
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	
do 199	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
200 - 499	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7	1,7	1,6
500 - 999	4,0	3,9	4,0	4,0	4,1	4,1	4,2	4,2	4,1	4,4	4,1
1 000 - 1 999	7,7	8,1	8,1	8,2	8,3	8,3	8,5	8,5	8,8	8,7	8,3
2 000 - 4 999	9,5	9,5	9,9	10,3	10,3	9,9	9,8	10,4	10,0	10,5	10,0
5 000 - 9 999	8,1	8,0	8,5	8,4	8,4	8,7	8,7	8,3	8,7	8,2	8,4
10 000 - 19 999	5,1	5,0	4,2	4,2	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3	4,2	4,4
20 000 - 49 999	16,6	16,5	16,4	16,1	16,1	16,1	16,0	16,0	15,9	15,7	16,1
50 000 - 99 999	21,9	21,8	21,8	21,8	21,8	21,7	21,6	21,5	21,5	21,5	21,7
100 000 a více	25,4	25,4	25,3	25,2	25,2	25,1	25,1	25,1	25,1	24,9	25,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

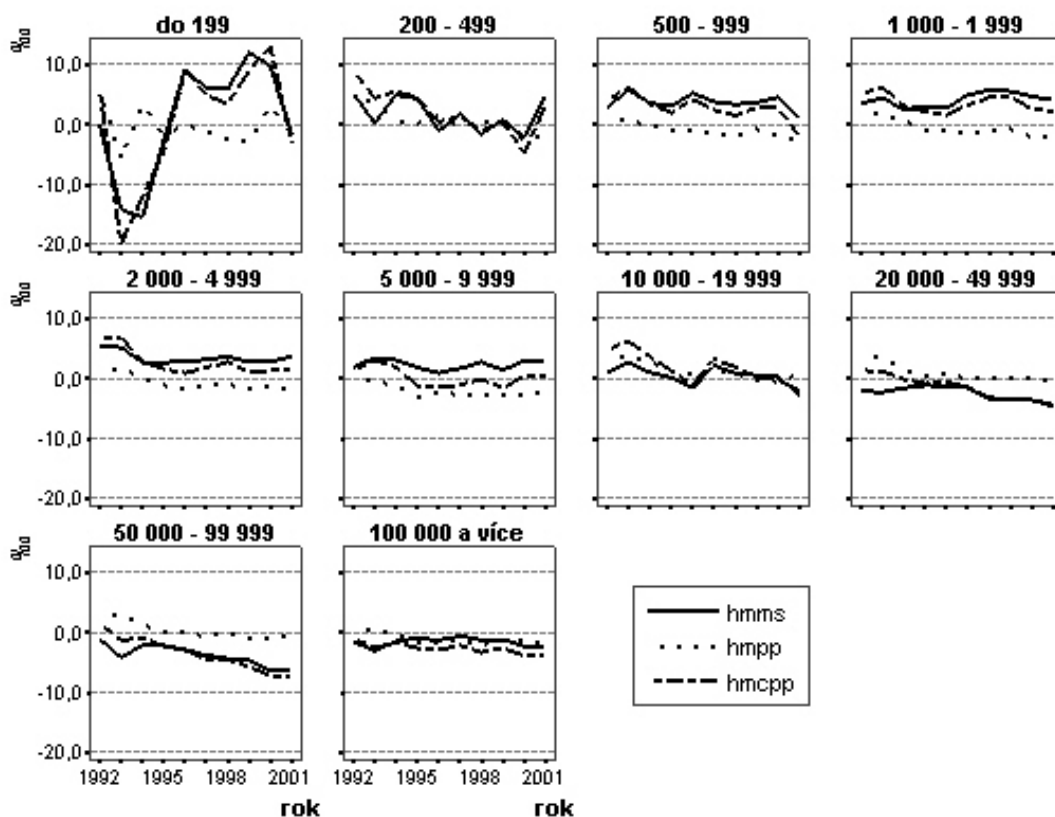
Zdroj: ČSU - Běžná evidence přirozené změny a migrace.

Pozn.: Počet obyvatel k 1.7. uvedeného roku.

Při hodnocení změn populační velikosti podle velikostní kategorie obcí (viz graf č. 3) lze přijmout následující zobecnění:

- Největší variabilita přirozeného a migračního přírůstku je u obcí v kategorii do 199 obyvatel. Důvodem je samozřejmě nízká velikost středního stavu obyvatelstva a úměrně tomu značný dopad každého pohybu, až už přirozeného nebo častěji mechanického, do výsledku obou hrubých měř. A tyto v posledních letech zejména emigrační tendence jsou viditelné. Navíc je to jediná velikostní kategorie, u které vidíme významější projev věkové struktury do procesů přirozené a migrační měny. Jde především o skutečnost, že v těchto obcích je podíl obyvatelstva v reprodukčním věku v průměru o 3,5 % nižší, než u ostatních velikostních skupin obcí. Je to dáno především vyšším podílem stárnoucí populace. Mírnější projev variability je ještě viditelný u velikostní kategorie od 200 do 499 obyvatel.
- Přirozená měna je ve všech kategoriích dlouhodobě klesající veličinou. Proto celkový charakter prostorového chování populace Moravskoslezského kraje ovlivňuje dnes již nepatrně.
- O celkovém populačním vývoji obcí **rozhoduje migrační chování**.
- Obce větší než 10 tisíc obyvatel celkově ztrácejí obyvatelstvo vystěhováním a nejcitelnější je to ve velikostní kategorii 50 000 až 99 999 obyvatel a také 20 000 až 49 000 obyvatel.
- Přistěhovalectví se kladně projevuje u obcí ve velikostních kategoriích mezi 500 až 9 999 obyvateli. Nejlépe se zde ukazují velikostní kategorie 1 000 až 1 999 obyvatel a 5 000 až 9 999 obyvatel.

Graf č. 3: Populační vývoj podle velikostní skupin obcí Moravskoslezského kraje.

Návrh typologie obcí kraje podle populačního chování obyvatelstva

Úkolem následujícího klasifikačního systému je nalézt typy obcí s podobnou úrovní a vývojem *hmms* a *hmpp*. V obecné rovině lze brát rostoucí trend *hmms* jako ukazatel zvyšující se atraktivity území. Samozřejmě platí to i naopak.

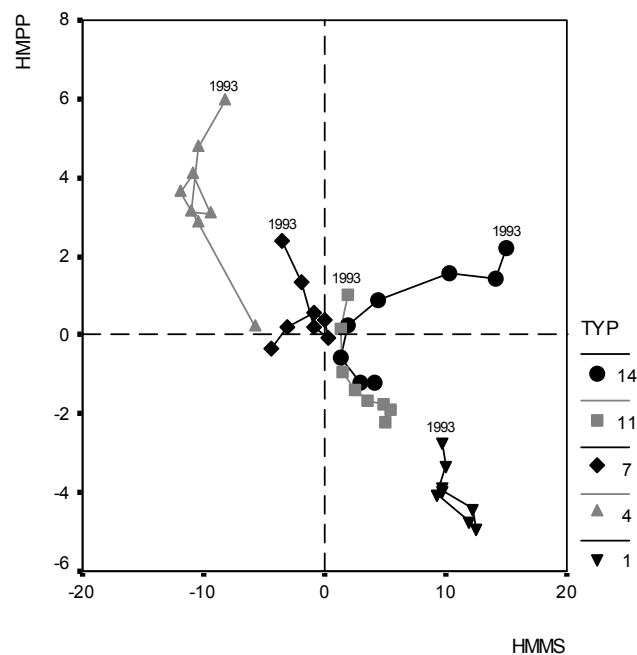
Při tvorbě klasifikačního systému byly z analýzy vyloučeny obce, které ve sledovaném období vznikly (20 obcí) příp. zanikly (2 obce). Dále z důvodů vysoké variability ukazatelů byly rovněž

vyloučeny obce, jejichž počet obyvatel v některém ze sledovaných roků klesl pod hranici 200. Jednalo se celkem o 16 obcí. Rovněž pro lepší stabilitu analyzovaných časových řad *hmms* a *hmpp* bylo použito centrovaného tříletého klouzavého průměru, z čehož vyplývá i zkrácení analyzovaného období na roky 1993 až 2000. Klasifikační systém tak byl navržen pro 266 obcí Moravskoslezského kraje. I u těchto analyzovaných obcí demografické ukazatele dosahovaly různých úrovní proto bylo nutné klasifikační systém sestavit pro 15 typů. Z těchto 15 typů je 7 tvořeno pouze jednou obcí a u dalších třech typů nedosahuje počet obcí ani 10 (viz tab. č. 3). Těmto typům s malým počtem obcí bude pozornost věnována až v následující kapitole. V této kapitole se zaměřujeme na prvních pět hlavních typů, které jsou zobrazeny v grafu č. 4. V příloze č. 1 je uveden kartogram obcí dle typů.

Tab. č. 3: Počet obcí v třídách.

Typ	Počet	%	Kum. %
11	96	36,1	36,1
7	69	25,9	62,0
14	35	13,2	75,2
1	31	11,7	86,8
4	14	5,3	92,1
5	9	3,4	95,5
12	3	1,1	96,6
15	2	0,8	97,4
2	1	0,4	97,7
3	1	0,4	98,1
6	1	0,4	98,5
8	1	0,4	98,9
9	1	0,4	99,2
10	1	0,4	99,6
13	1	0,4	100,0
celkem	266	100	

Graf č. 4: Klasifikační systém obcí – 5 hlavních typů

Pro hodnocení úrovně typu jsme použili těžiště centroidů jednotlivých typů, které jsou vypočítána jako průměrná hodnota ukazatele v centroidu. Navržená klasifikace nás vede k následujícím zobecněním:

Typ 1 Vysoká a jen mírně oscilující hodnota *hmms* po celé sledované období (31 obcí) s tendencí mírného poklesu v posledních třech letech. Přesto těžiště u *hmms* přesahuje hladinu 10,6 ‰ a u *hmpp* jsou to necelé -4 ‰.

Typ 14 Obce s kladnou středně vysokou hodnotou *hmms*, ale odlišným časovým průběhem (35 obcí). Na počátku sledovaného období dosahovaly vysokých hodnot *hmms* (až 17 ‰), ale s poklesem váhy až do roku 1998, kdy opět dochází k mírnějšímu růstu ukazatele. Navíc se u nich přirozená měna po větší část 90. let pohybovala v kladných hodnotách a až v závěru tohoto období klesla pod 0, ale nepřesáhla dosud hranici -2 ‰.

Typ 11 Středně vysoká hodnota *hmms* po celé sledované období (nikdy nepoklesla pod 0 hodnotu, ale rovněž nepřekročila hranici 8 ‰) s mírným nárůstem, který byl ke konci sledovaného období zastaven (96 obcí).

Typ 7 Obce s převažující středně vysokou zápornou hodnotou migračního salda (průměrná hodnota *hmms* okolo -1,8 ‰), ale časově odlišným průběhem (69 obcí). V první polovině sledované dekády snižování záporného salda migrace až téměř k 0 hranici, ale ve druhé polovině dekády opět nárůst záporného salda migrace a dosažení stavu na počátku sledovaného období i s mírným překročením. Proto i výsledná hodnota *hmcpp* se v dekádě přiblížila k -1,2 ‰.

Typ 4 Obce s převažující vyšší zápornou hodnotou migračního salda, které se v našem střednědobém pohledu příliš nemění (14 obcí). V první polovině sledované dekády

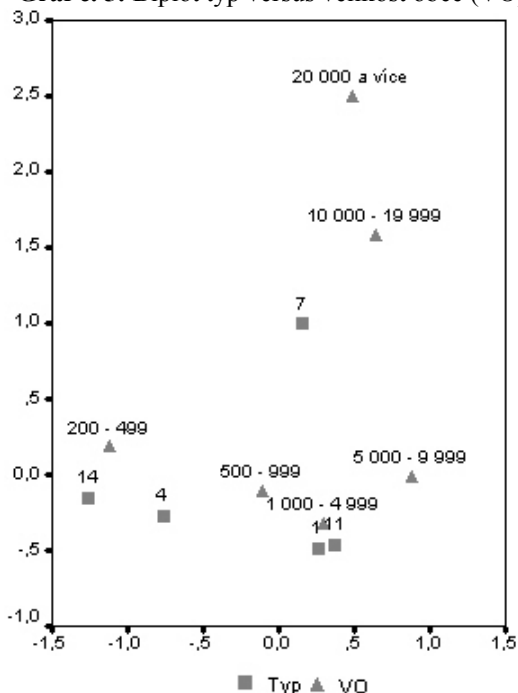
zvyšování záporného salda migrace, ale ve druhé polovině dekády snižování hodnoty záporného salda migrace a mírného překonání stavu z počátku sledovaného období. Výraznější je u nich proměna váhy ukazatele *hmpp*, kdy z počátečních výrazně kladných hodnot okolo 6 % klesá až k nule. Nicméně za celé sledované období jsou tyto obce výrazně ztrátové z pohledu celkového populačního vývoje (těžiště je -6,3 %).

Vztah mezi klasifikací a velikostí obce

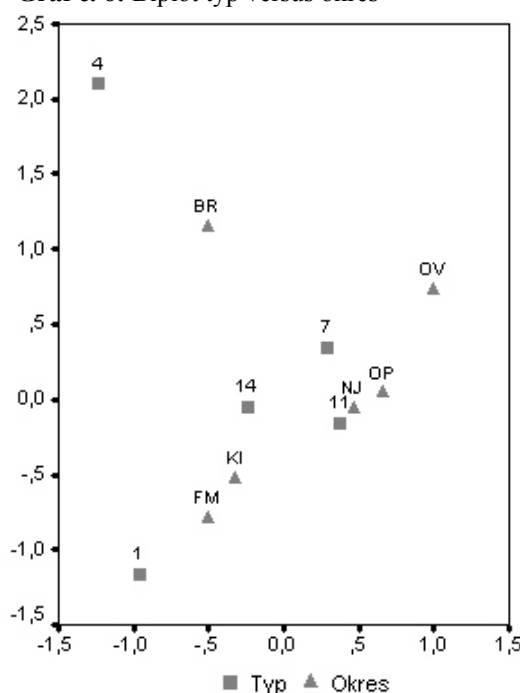
Vztahy mezi typologií velikostí obce byla statisticky významný⁴ a lze ho znázornit prostřednictvím korespondenční analýzy. Prostřednictvím této analýzy umístíme jednotlivé kategorie do *biplotu*⁵ (graf č. 5) tak, aby co nejlépe odrážely vztah k ostatním kategoriím. Při korespondenční analýze se ukázalo, že je vhodné vzhledem k navržené klasifikaci redukovat počet kategorií velikostní struktury obcí na 6 typů.

U typu 7 jsou zastoupeny všechny obce nad 20 000 obyvatel a skoro všechny obce v předcházející velikostní kategorii 10 000 - 19 999. Rovněž se ukazuje, že typy 1 a 11 mají podobnou sídelní hierarchii, kde převažují obce ve velikostní kategorii 1 000 - 4 999. U typu 14 jsou nejvíce zastoupeny obce z nejmenší analyzované velikostní kategorie 200 - 499 obyvatel. A pro typ 4 je charakteristické relativně rovnoměrné zastoupení obcí ve třech nejnižších velikostních kategoriích.

Graf č. 5: Biplot typ versus velikost obce (VO)

Graf č. 6: Biplot typ versus okres

Okres: BR - Bruntál, FM - Frýdek – Místek, KI – Karviná, NJ – Nový Jičín, OP – Opava, OV - Ostrava

Vztah mezi klasifikací a okresy

Rovněž byla na 5 % hladině významnosti prokázána statická závislost mezi typologií a okresem ve kterém se obce nacházejí. Nejvýrazněji se odlišuje typ 4, kde je 85,7 % zastoupení obcí z okresu Bruntál. V typu 1 převládá zastoupení obcí z okresu Frýdek-Místek a naopak nejmenší podíl mají obce z okresu Bruntál a následně i obce z okresu Opava. Typ 7 se vyznačuje malým podílem obcí z okresu Frýdek- Místek a u typu 11 je menší četnost obcí z okresu Bruntál.

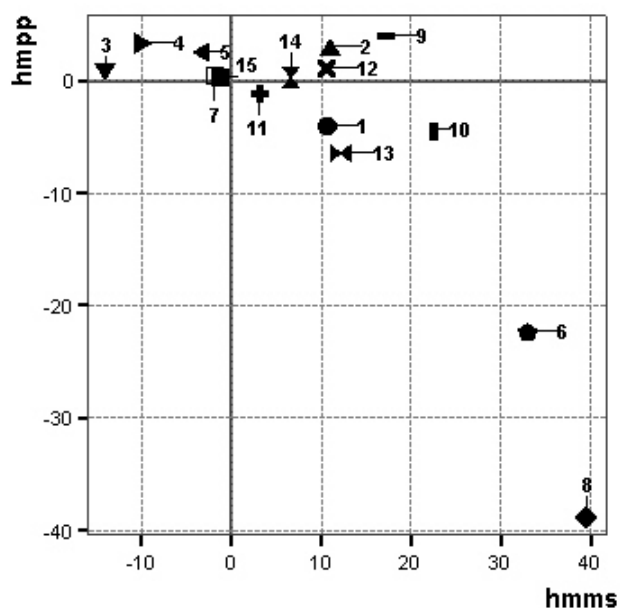
⁴ Na hladině významnosti 0,05 nebyla zamítnutá hypotéza o závislosti mezi typologií a velikostní kategorií obcí, která byla testována Pearsonovým χ^2 testem.

⁵ Osy resp. dimenze *biplotu* jsou zkonstruovány tak, aby co nejlépe postihovali variabilitu buněk v kontingenční tabulce.

Výjimky potvrzující pravidlo

Pro verifikaci typologie je vhodné věnovat pozornost typům i s malým počtem obcí a pokusit se najít vysvětlení pro abnormality úrovně příp. vývoje ukazatelů *hmpp* nebo *hmms* u daných obcí.

Graf č. 7: Poloha těžiště centroidů u jednotlivých typů

Co se týče polohy tak největší extrémny můžeme nalézt u typu 6 a 8. Jedná se o obce Kyjovice (6) a Komorní Lhotka (8), kde jsou umístěny domovy důchodců. Tomu odpovídá i velký podíl občanů vyššího věku. Tyto obce se tedy vyznačují vysokým kladným migračním saldem a velmi vysokou negativní hladinou přirozeného přírůstku.

Další nejvyšší těžiště z pohledu *hmms* je u typu 10, který tvoří obec Malenovice. Obec leží v CHKO Beskydy. V této rekreační oblasti dochází intenzivní výstavbě rodinných domků. Od roku 1992 se počet obyvatel obce zvýšil počtu 285 na 379 v roce 2001. Nejvíce osob se do Malenovic přistěhovalo v letech 1996 až 1997.

Důvodem vychýlení těžiště nad hodnotu 10 % *hmms* u typů 9 a 13 jsou extrémní hodnoty migračního salda v jednom roce. V typu 13 je obec Moravice, u které hodnota *hmms* v roce 1999 je 143 %. V katastru obce leží ústav sociální péče. V tomto ústavu se nacházejí mentálně retardovaní pacienti, kteří neměli do roku 1999 v obci trvalé bydliště. Obdobný případ se také vyskytuje u obce Dolní Životice (typ 9), kde vznikl ústav sociální péče v roce 2000. Hodnota *hmms* v tomto roce dosáhla 149 %.

U zbývajících dvou typů s jedinou obcí (typ 2 a 3) vykazují analyzovaná ukazatele vyšší variabilitu bez zřetelného trendu. Tyto obce mají okolo 250 obyvatel, proto jim nebude věnována větší pozornost.

V typu 12 se nacházejí obce Pstruží (NJ), Hostašovice (FM) a Dívčí Hrad (BR). U všech zmíněných obcí dochází k prudkému nárůstu migračního salda. U prvních dvou obcí dochází k výstavbě rodinných domků, jelikož se jedná o atraktivní oblasti, jak z hlediska kvality životního prostředí, tak i z pohledu dobrého napojení na silniční síť. U obce Dívčí Hrad, která leží na periferii v Osoblažském výběžku, došlo po povodních k renovaci bytů obecním úřadem. Do těchto bytů se především nastěhovali lidé s okolních vesnic.

U typů 15 se jedná o dvě obce Milotice nad Opavou a Čáková, které leží v okrese Bruntál a jejich počet obyvatel leží v rozmezí 300 až 400. V těchto obcích byl velký nárůst *hmms* v letech 1994 až 1996 a naopak výrazný pokles v letech 1997 až 1999. Tento netypický vývoj odlišuje typ 15 od typu 7, se kterým má skoro totožné těžiště. Důvodem je zřejmě vysoký podíl chatařů. Někteří z nich se v uvedeném období přihlásili a zase odhlásili v obci k trvalému pobytu. Odhlásování by mohlo být způsobeno povodní v roce 1997.

Typ 5 se vyznačuje silným poklesem *hmms*. Tvoří ho 9 obcí ze kterých 6 leží v okrese Bruntál. V této skupině jsou známá turistická a rekreační centra jako Karlova Studánka, Malá Morávka, příp.

Rudná pod Pradědem nebo Andělská Hora. Přes turistický ruch v těchto obcích je zde vysoká hladina nezaměstnanosti. Ta se pohybovala od 15 % do 17 % k 30. 6. 2002 (RIS Ostrava, 2003). V tomto lze spatřovat důvod migračního odlivu.

Výše uvedené typy nenarušují navrženou typologii, ale pouze jí doplňují o regionální specifika a rovněž mají příznivý vliv i na stabilitu pěti hlavních typů v čase.

Závěr

Navržená klasifikace nám pomáhá identifikovat problémové obce. Tím míníme sídla, kde bude pokračovat vylidňování území, a to jak z pohledu migračního, tak i z pohledu přirozeného přírůstku.

Typy 1, 14 a 11 tvoří obce, které velikostně spadají do intervalu od 500 do 5 000 obyvatel a často tvoří zázemí velkých měst kraje (města nad 50 tisíc obyvatel) do vzdálenosti přibližně 40 km. Jejich celkové populační chování je růstového charakteru s tím, že zcela rozhodující je migrační chování. Jejich významná imigrační schopnost je dána geografickou polohou včetně kvality životního prostředí. Proto jsou poměrně často lokalizovány v relativně atraktivních oblastech (okolí údolních nádrží, podhůří apod.). Vzhledem k tomu, že obecně migranti jsou mladší lidé, mělo by dojít a částečně již dochází k menšímu zlepšování hodnot přirozeného přírůstku. Ale vzhledem k současnému trendu u reprodukčního chování české populace se tato skutečnost projeví pravděpodobně jenom zpomalením poklesu přirozené měny.

Typy 7 a 4, které zahrnují 83 obcí Moravskoslezského kraje, sice vykazují o něco lepší hodnoty přirozené měny, ale podstatně se na jejich celkově negativním populačním chování podílí statisticky významná velikost záporného salda migrace. Jejich atraktivnost tak můžeme označit za velice nízkou. Nejhůře jsou postiženy některé malé obce na Bruntálsku, což jasně zdůrazňuje jejich periferní položení v prostorové struktuře Moravskoslezského kraje.

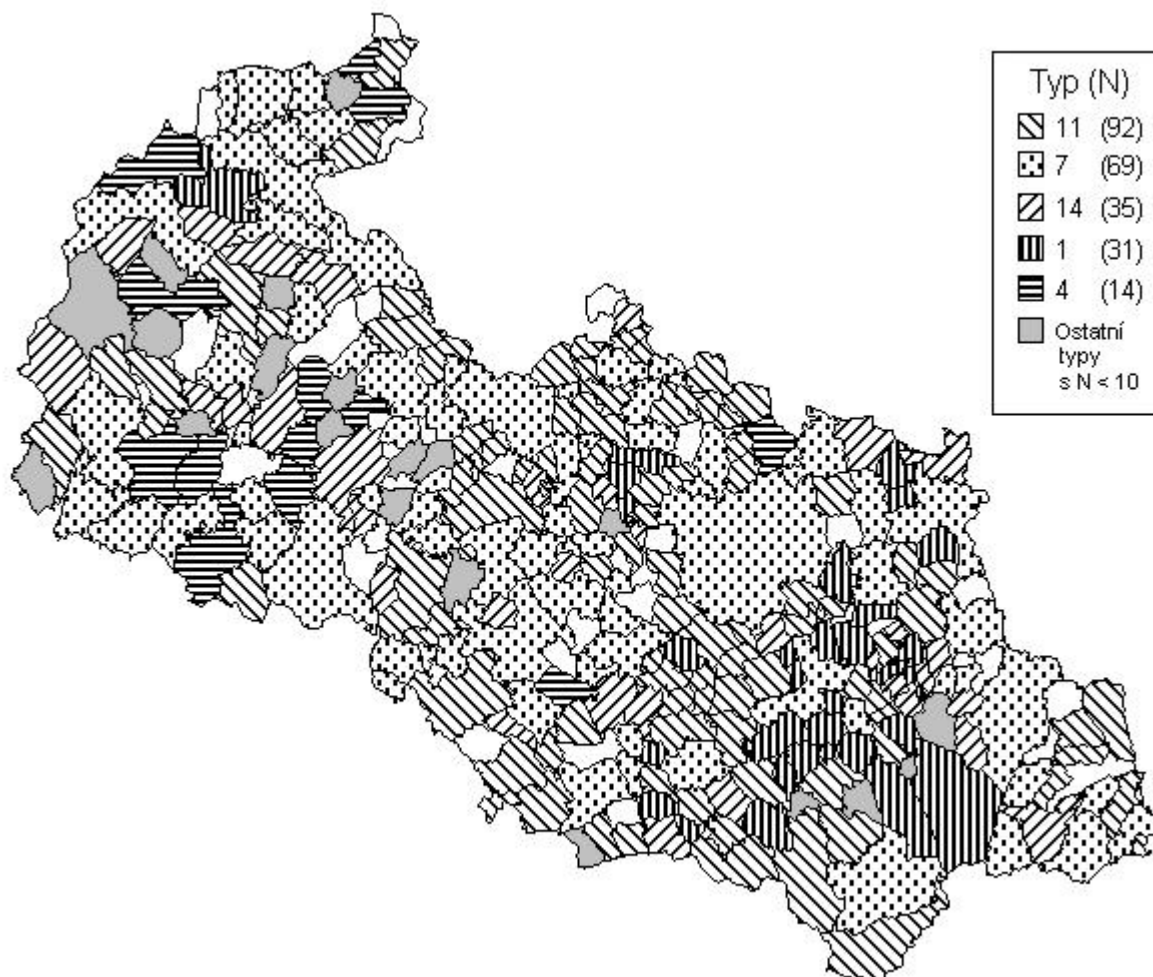
Od počátku devadesátých let 20. století se z hlediska změn počtu obyvatel v obci stává rozhodujícím měřítkem migrační chování obyvatelstva. Tato skutečnost je zdůrazněna tím, že přirozená měna je v podstatě nepříliš odlišná, jak územně, tak i podle sídelní velikostní struktury.

Rostoucí zájem o přistěhování do obcí s více než 1 tisícem obyvatel a méně než 10 000 obyvatel odpovídá západoevropskému modelu hledání nového optimálnějšího bydlení z hlediska kvalitnějšího prostředí, větší bezpečnosti a ne příliš velké dopravní vzdálenosti od největších center, kde je stále soustředěno nejvíce pracovních příležitostí. Takto obecně se projevuje trend desurbanizace velkých sídel, která byla v nedávné minulosti nejvíce zasažená procesy koncentrace.

Literatura

- Andrle, A. 2000. *Ke koncepci osídlení České republiky*. Veřejná správa, č. 20. Příloha časopisu.
- Hampl, M. a kol. 1987. *Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR*. Praha: Univerzita Karlova. 255 s.
- Hančlová, J. - Tvrđý, L. et al. 2002. *Modelování a klasifikace regionálních trhů práce*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta, 150 s. ISBN 80-248-0220-1 Přístupné online na http://www.ekf.vsb.cz/pers/~lt/PUBLIKACE/2002_MKL_RTP.htm
- Horská, P. - Maur, E. - Musil, J. 2002. *Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha - Litomyšl: Paseka. 352 s. ISBN: 80-7185-409-3
- Kubeš, J. 2000. *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 163 s. ISBN 80-7040-385-3.
- RIS Ostrava. 2003. Regionální informační systém [online] Ostrava: Agentura pro regionální rozvoj [cit 3.6.2003] Dostupný z WWW: <http://www.rdaova.cz:8080/ris/default.htm>
- SPSS *SPSS 7.5 Statistical Algorithms*. Chicago: SPSS Inc. 1997. ISBN: 1-56827-185-9
- Šotkovský, I.: Sociogeografické a demosiální znaky Moravskoslezského kraje. In: *Současné sociogeografické procesy (Sborník z XX. jubilejního sjezdu ČGS)*. Ústí nad Labem: UJEP Ústí nad Labem 2002, s. 46 - 59. ISBN 80-7044-408-8
- Šotkovský, I. - Tvrđý, L. 2002. Změny reprodukčního a prostorového chování obyvatel Moravskoslezského kraje v letech 1992 až 2000. In: Mezinárodní vědecká konference „Ekonomické a adaptační procesy 2002“. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta. s. 190-205. ISBN: 80-248-0186-8.

Příloha č 1: Kartogram Moravskoslezského kraje s klasifikací obcí

Pozn.: Obce, které z výše uvedených důvodů nebyly do analýzy zahrnuty nejsou vybarvené. N znamená počet obcí. Typy s počtem obcí menším než 10 jsou následující:

Typ 2 - Valšov (BR)

Typ 3 - Staré Heřminovy (BR);

Typ 4 - Hlínka (BR); Bohušov (BR); Ryžoviště (BR); Šilheřovice (OP); Hladké Životice (NJ); Bilčice (BR); Břidličná (BR); Heřmanovice (BR); Horní Benešov (BR); Leskovec nad Moravicí (BR); Lomnice (BR); Moravský Beroun (BR); Světlá Hora (BR); Svobodné Heřmanice (BR);

Typ 5 - Tvrdkov (BR); Rudná pod Pradědem (BR); Karlova Studánka (BR); Malá Morávka (BR); Pražmo (FM); Větkovice (OP); Litultovice (OP); Horní Životice (BR); Andělská Hora (BR);

Typ 6 - Komorní Lhotka (FM);

Typ 8 - Kyjovice (OP);

Typ 9 - Dolní Životice (OP);

Typ 10 - Malenovice (FM);

Typ 12 - Hostašovice (NJ); Pstruží (FM); Divčí Hrad (BR);

Typ 13 - Moravice (OP);

Typ 15 - Čaková (BR); Milotice nad Opavou (BR);

IVAN ŠOTKOVSKÝ je absolventem ekonomické a regionální geografie při PřF UK. V letech 1985 až 1989 působil na katedře hospodářské geografie VŠE Praze, v letech 1989 až 1991 pracoval ve Výzkumném ústavu rozvoje oblastí a měst v Ostravě. Od roku 1991 je odborným asistentem na katedře regionální ekonomiky Ekonomické fakulty VŠB-Technické univerzity Ostrava, kde se zabývá demografickou a sociogeografickou problematikou. Mezi jeho hlavní práce patří: **Prostorový systém a sociálně ekonomické procesy (příkladová studie ostravské aglomerace)** (VŠB-TU Ostrava, 1997), **Úvod do studia demografie** (VŠB-TU Ostrava, 1998), **Vliv demosiálních faktorů na rozvoj moravskoslezského kraje** (OPF Karviná, 2001), **Hospodářská geografie** (VŠB-TU Ostrava, 2002).

LUBOR TVRDÝ absolvoval obor Národohospodářství na Ekonomické fakultě, VŠB – TU Ostrava. Nyní studuje externí formou doktorandské studium na FF UK, obor Sociologie. Od roku 1999 pracuje na Ekonomické fakultě, VŠB-TU Ostrava. Nejdříve na katedře matematických metod v ekonomice a od roku 2001 na katedře regionální ekonomiky. Vyučuje předměty Analýza dat v regionalistice a Regionální sociologie a výzkum. Jeho odborným zaměřením jsou analýzy regionálních trhů práce. Je spoluautorem monografie Hančlová, J. - Tvrký, L. et al. **Modelování a klasifikace regionálních trhů práce**. Ostrava : VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta, 2002. s. 150 ISBN 80-248-0220-1. Bližší informace a další publikace jsou přístupné na <http://www.ekf.vsb.cz/pers/~lt/index.htm>.

Summary

The paper deals with the analysis of the spatial behaviour of North Moravia and Silesia Region population, that have two levels. One of them is the assessment of a settlement hierarchy where regional municipalities themselves are a primary spatial unit. The second field of interest to be included is the evaluation of population's characteristics, which primarily means the analysis of reproduction and migration behaviour of population permanently living in particular municipalities within the North Moravia and Silesia Region.

Since the beginning of the 20th century and in a perspective of change in the number of citizens in a municipality, population's migration behaviour has become a decisive measure. This reality is emphasized by the fact that a natural transformation does not essentially differ from each other, both territorially and according to sharing a size structure.

The growing interest in moving in municipalities with more than one thousand citizens and less than ten thousand citizens corresponds with a West European model of searching a new optimum housing in terms of better quality environment, security, and located not far from the largest centres as regards the transport since many job opportunities are concentrated there. This is how the trend of deurbanization of large settlements generally occurs, especially the settlements that have been most hit by the processes of concentration in the recent past.

In the paper a classification is outlined to identify problem municipalities, which are the settlements where the process of depopulating of a certain territory will continue. The most appealing situation is in some small municipalities in the area of Bruntal region, which has periphery localization